

HET TESTAMENT VAN MALLARMÉ

Op zoek naar het volmaakte gedicht bleef Stéphane Mallarmé (1842-1898) zijn verzen eindeloos bewerken. De postume verzamelbundel *Poésies* bevat nauwelijks vijftig gedichten. Al op zijn vierentwintigste speelde de dichter met het idee van een allesomvattend boek: *Le Livre*. Hij stapelde zijn leven lang ontwerpen op, maar slaagde er niet in dit magnum opus gestalte te geven. Het dichtst benaderde hij zijn droom in zijn poëtisch testament: *Un coup de Dés jamais n'abolira le Hasard*.

Het verbluffende gedicht verscheen op 4 mei 1897 in het tijdschrift *Cosmopolis*. Deze versie week van de door de auteur ontworpen typografie af doordat de dubbele bladzijden telkens op één pagina waren samengebracht. De geplande boekuitgave kwam er niet, want de dichter overleed al het volgende jaar. Pas in 1914 publiceerde Edmond Bonniot op basis van bewaarde drukproeven een editie bij *La Nouvelle Revue Française*. In 1980 bracht Mitsou Ronat bij *Change Errant* een versie uit die nog nauwer aansloot bij de oorspronkelijke bedoeling.

De jonge Mallarmé begon als een classicistische Parnassien, maar evolueerde tot een hermetische symbolist. Hij gebruikte weinig leestekens, koos zeldzame woorden en hanteerde een ingewikkelde zinsbouw. Zijn meerzinnige beeldspraak maakte deze gedichten tot raadsels. Tijdgenoten zagen deze poëtische experimenten als mystificaties. Ondertussen opteede een nieuwe generatie symbolisten voor vrije verzen zonder rijm en maat.

Un coup de Dés jamais n'abolira le Hasard was het antwoord van de dichter op deze uitdaging. Hij behield zijn gezochte vocabulaire en handhaafde zijn eigenzinnige syntaxis, schrapte alle interpunctie en liet de woor-

den uitwaaiëren over de bladzijden. Literaire vrienden als Paul Valéry en André Gide waren vol lof, maar critici deden het gedicht af als een curiosum. Berucht is de boutade van Jules Renard, die op 1 maart 1898 in zijn dagboek noteerde: ‘Mallarmé is onvertaalbaar, zelfs in het Frans.’ De onbegrijpende lezers moesten wachten tot 1953, toen de Australische onderzoeker Gardner Davies een rationele interpretatie van het geheel gaf.

Het gedicht telt tien dubbele pagina’s die schaars zijn bedrukt. De grillige typografie moet regel per regel en vaak trapsgewijs van de linker- naar de rechterbladzijde worden gelezen. Doordat de interpunctie is weggelaten, moeten wij in gedachten zelf leestekens (punten, komma’s, haakjes) toevoegen. Romein en cursief markeren verschillende tekstgedeelten, kapitalen benadrukken woorden, letters van verschillend grootte versterken of verzwakken het belang van bepaalde onderdelen.

De tekst bestaat uit twee zinnen: één twintig bladzijden lange zin die door diverse ingelaste passages wordt onderbroken en een afsluitende zin van één enkele regel. De syntaxis is bijzonder lastig om te reconstrueren. Zo vinden we van pagina 6 tot 8 een passage over de Meester. Het hoofdwerkwoord ‘aarzelt’ laat meer dan zeventig woorden op zich wachten en pas op pagina 8 vinden we de bijzin van doel die van dit werkwoord afhangt: ‘om niet de hand te openen’. Daartussen stapelen bijstellingen, participia, bijzinnen en andere inlassingen zich op. Toch schuilt in deze schijnbare verwarring een strenge grammaticale samenhang. Mallarmé gaf zich terecht de titel ‘syntaxier’ (zinsbouwkundige).

Het hoofdthema is de zin die als titel dient en die binnen het gedicht opgesplitst wordt in vier stukken: ‘Een dobbelsteenworp zal nooit het toeval opheffen’. De slotzin ‘Elke gedachte waagt een dobbelsteenworp’ suggereert een filosofische interpretatie van het geheel. Elk idee streeft naar een absolute zin, maar stijgt slechts bij toeval uit boven de willekeur. Zinloosheid bedreigt het menselijk streven dat een speelbal is van het lot.

Dat pessimistische inzicht wordt geïllustreerd door het beeld van een schipbreuk. Het gedicht opent met een zeegezicht waarin alleen een woe-

lige kolk onder een dreigende wolkenhemel de voorbije storm en de schipbreuk verraadt. De Meester (de oude kapitein, de mens die denkt zelf zijn lot te kunnen besturen) duikt een laatste maal uit de golven op. Hij houdt twee dobbelstenen in zijn dreigend gebalde vuist en twijfelt nog of hij die zal werpen. De keuzemogelijkheid symboliseert een uiteindelijk denkbeeldige vrijheid: wat een sterveling ook beslist in zijn bestaan, hij wordt verzwolgen door de golven van de dood.

De Meester denkt terug aan de eeuwige demon die hem drijft. Die onverwoestbare drang wordt zowel belichaamd door de voorvader die zijn levenslot opnam door te paren met de zee als door de jonge opvolger die gedoemd is om hetzelfde drama te herhalen. In deze laatste figuur herkennen we Hamlet, de held die door zijn twijfelzucht (Zijn of niet Zijn) de dood vindt. Zijn dubbelzinnige symbool is een zwarte baret met een witte veer. Een andere vluchtige verschijning is de Sirene, die met haar staart zwiept tegen de klip waarop het schip te pletter is geslagen: de fatale vrouw? Uiteindelijk blijft van het gehele drama niets over dan klotsende golven. Hoog daarboven rijst in de opgeklarde nachthemel het sterrenbeeld van de Grote Beer, waarvan de vorm een dobbelsteen oproept.

Typisch voor de symbolistische beeldspraak van Mallarmé is haar meerzinnigheid. De dreigende wolkenhemel boven de kolkende afgrond lijkt een geknakte vleugel, maar verbeeldt tegelijk het zeil van een zinkend schip. Een deel van de vogelwiek verschijnt als een witte veer: de versiering op de zwarte baret van Hamlet is het fladderend embleem van zijn weifeling, maar verbeeldt tegelijk een blanke schuimkop op het donkere zeevlak. De onderling inwisselbare beelden brengen de lezer aan het twijfelen. Is het dramatische gebeuren alleen een suggestie van het woelige zeegezicht? Is er eigenlijk wel een schipbreuk geweest indien een wolk en een kolk samen het zeil en de romp van het schip vormen? Is de oude Meester zelf niet even schimmig als de geest van Hamlets vader? Is de Sirene slechts een golfslag en de klip een mistbank? Of is het zeegezicht zelf uiteindelijk alleen maar verbeelding?

De dichter presenteert de schipbreuk al bij voorbaat als een fictie met de woorden 'Gesteld dat'. Wie het gebeuren allegorisch wil lezen, kan het schip in de storm opvatten als een zinnebeeld van het menselijk streven. De oude kapitein is de eeuwige mens die het lot steeds opnieuw tart. Zijn dobbelsteenworp is een vergeefse poging om zin te geven aan een absurd bestaan. De klip 'die een grens stelde aan het oneindige' is de dood die zijn eeuwig verlangen naar volmaaktheid opheft.

In deze interpretatie is de grillige typografie geen formele fiorituur, maar een letterlijke verbeelding van het thema zelf. Hier en daar vormen de woorden op de bladzijde zelf figuren: een overhellend schip, een dwarrelende veer, een veer van een baret, een sterrenbeeld. De diagonaal aflopende regels suggereren een vallende beweging. Zijn de woorden van de dichter op het papier geworpen als dobbelstenen? Vormen ze samen een zinvolle constellatie? Valt er een betekenis in te ontdekken of is die even denkbeeldig als de fictie van het gedicht zelf?

Het antwoord op deze vragen kan alleen de lezer geven, maar die moet beseffen dat zelfs de vernuftigste zinging een dobbelsteenworp is die niet ontsnapt aan de willekeur van het toeval. Het poëtisch testament van Mallarmé eindigt op een laatste blanco bladzijde: een symbool van het niets of van een zin die wijzelf moeten invullen?